

**«ПРЕКРАСНА ЛЮДИНА» У СПОТВОРЕНОМУ СВІТІ
РЕЛІГІЙНІ ОСНОВИ ЛЮДСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ
НА МАТЕРІЯЛІ РОМАНУ Ф. ДОСТОЄВСЬКОГО «ІДІОТ»**

У статті на матеріалі роману Федора Достоевського «Ідіот» досліджується проблема людської ідентичності. Враховується соціальний контекст розвитку індивіда, позитивні та, здебільшого, негативні нівелюючі впливи на людину з боку інтерперсональних взаємин. Аналізується, яким чином сприйняття головним персонажем минулого (тема дитинства) і майбутнього (тема смерті), а також християнське розуміння концептів любові і краси може впливати на досягнення ним «автентичного» існування. Підходи Достоевського розглядаються крізь призму екзистенційної філософії та зіставляються із сучасними тенденціями антропологічного та соціального розвитку.

Ключові слова: людина, ідентичність, світ, автентичне існування, краса, дитинство, любов, християнство.

Актуальність Достоевського

Не буде перебільшенням сказати, що російський письменник ХІХ століття Федір Михайлович Достоевський (1821-1881) належить до найвизначніших представників художньої літератури всіх часів і народів. Без автора «Братів Карамазових» сьогодні годі уявити історію світового красного письменства, надто ж коли йдеться про епоху Модерну. Його твори, що стали шоком, пригломшливим відкриттям, своєрідним одкровенням для російської та європейської публіки другої половини ХІХ століття, містили низку надивовижу влучних пророцтв – також щодо катастрофічних історичних подій ХХ століття – і дотепер залишаються вельми впливовими, про що свідчить, зокрема, ціла низка їх екранізацій і в ХХ, і вже в теперішньому, ХХІ столітті.

Про те, що тріумфальна хода творів Достоевського триває й на початку XXI століття, свідчать результати опитування, яке провели навесні 2002 року книжкові клуби Норвегії. Респондентами його стали 100 літераторів із 54 країн з усіх частин світу. Кожен з опитаних – а серед них було й чимало нобелівських лауреатів у сфері літератури, і це додало опитуванню солідності й переконливості – мав назвати десять найкращих, на його погляд, творів світової літератури. Відтак уклали список із ста текстів-фаворитів, тобто найчастіше згадуваних під час проведеного анкетування, – список найпоцінованіших і найвпливовіших творів красного письменства минулого і сучасності. За кількістю творів, які потрапили в елітну сотню, перше місце посів саме Достоевський: респонденти визнали аж чотири його романи («Злочин і кара», «Ідіот», «Біси», «Брати Карамазови») гідними належати до «бібліотеки світової літератури»¹.

Незважаючи на деяку спрощеність такого підходу (можливо, не зовсім коректно вимірювати цінність літературних творів такими критеріями, як кількість згадок, частота цитування, зайняті рейтингові місця, якісь інші квантитативні показники), та обставина, що в згаданому опитуванні Достоевський обійшов навіть Вільяма Шекспіра, п'єси якого дуже високо цінувалися в усі часи, все ж досить промовиста.

Отож, і на початку XXI століття твори Достоевського продовжують викликати жвавий інтерес, збуджувати сильні емоції та наштовхувати читачів на глибокі думки. Ось лише деякі дослідження творчості Достоевського, що з'явилися друком на початку XXI століття: книжки Миколи Наседкіна², Володимира Кантора³, Джеймса Сканлана⁴, Галини Сиріци⁵, статті Володимир Пантіна й Тетяни Столярової⁶... Характерно, що всі ці дослідники, як правило, намагаються розглядати теми й ідеї творів Достоевського в контексті сучасних антропологічних і соціокультурних проблем. При цьому інколи з'являються доволі несподівані на перший погляд контексти: наприклад, актуалізується постать «підпільної дюдини» у зв'язку з нашумілим фільмом «Матриця»⁷, ведуться пошуки передумов

¹ Dringend lesen! // *Focus Magazin* 21 (2002) 96-97.

² Николай Наседкин. *Самоубийство Достоевского. Тема суицида в жизни и творчестве писателя*. Москва 2002.

³ Владимир Кантор. *«Судить Божью тварь»*. Пророческий пафос Достоевского. Очерки. Москва 2010.

⁴ Джеймс Сканлан. *Достоевский как мыслитель* / пер. з англ. Д. Васильев, Н. Киреева. Санкт-Петербург 2006.

⁵ Галина Сырица. *Поэтика портрета в романах Ф. М. Достоевского*. Москва 2007.

⁶ Владимир Пантин, Татьяна Столярова. *Вырождение или возрождение? Философские эссе*. Москва 2006.

⁷ Т. Хиббс. Записки из подполья: нигилизм и «Матрица» // *«Матрица» как философия: Эссе* / пер. з англ. О. Турухина. Екатеринбург 2005, с. 213-228.

виникнення сучасного тероризму⁸, проводяться паралелі між підходами Достоєвського і К'єркегора⁹, чи вказується на спорідненість деяких персонажів Достоєвського з філософією Ніцше¹⁰, чи з'ясовується співвідношення між розумом і вірою¹¹.

Отже, романи Достоєвського, виходячи далеко за рамки літературознавчих досліджень, залишаються вельми продуктивним джерелом як для інтерпретації важливих, «вічних» філософських проблем, так і для тлумачення актуальних проблем сьогодення, причому і на суспільному, і на індивідуальному рівні.

Втім, у рамках цієї статті мова піде лише про один твір письменника – його «післясибірський» роман «Ідіот». Згідно із засадами герменевтичного мислення, будь-який текст, що належить до духовної традиції, на кожному новому витку історичного розвитку заново переосмислюється і набуває іншого прочитання – залежно від нового соціокультурного, ментального тла (у філософській герменевтиці прийнято, вслід за Гадамером, говорити про «злиття горизонтів»). У цьому сенсі роман «Ідіот» може бути прочитаний як під оглядом духовного стану людини початку ХХІ століття, так і шляхом «вписування» його в контекст екзистенційного мислення ХІХ-ХХ століть. Пам'ятаючи цю обставину, автор статті спиратиметься передовсім на сам текст твору, проте апелюватиме й до розмаїтих розвідок коментаторського стибу – причому як до «класичних» (на кшталт Бердяєва чи Мочульського), так і до новітніх (згадані вище праці Сканлана, Столярової, Пантіна)¹².

Антропологічно-екзистенційна спрямованість творчости Достоєвського

Філософська складова романів Достоєвського така важлива, що самі ці романи без жодних натяжок і застережень можна й, вочевидь, треба називати *філософськими*. При цьому слід повсякчас пам'ятати, що з-поміж розмаїття філософських проблем центральною і, по суті, єдиною для письменника залишалася проблема *антропологічна*.

---

⁸ Андре Глюксман. *Достоевский на Манхэттене* / пер. з фр. В. Бабинцев. Екатеринбург 2006.

⁹ А. Дахній. Динаміка людської особи в передекзистенціалізмі ХІХ сторіччя: С. К'єркегор і Ф. Достоєвський // *Вісник Львівського університету. Філософські науки*, вип. 10. Львів 2007, с. 53-66.

¹⁰ И. И. Евлампиев. Достоевский и Ницше: на пути к новой метафизике человека // *Вопросы философии* (2002/2) 102-118.

¹¹ К. А. Баршт. Религиозная мысль и научное познание в художественной системе Ф. М. Достоевского // *Вопросы философии* (2011/4) 128-135.

¹² Щодо Пантіна, то в нього ми частково запозичуємо навіть формулювання назви цієї статті, див.: В. Пантин, Т. Столярова. *Вырождение или возрождение?*, с. 109.

Варто, втім, зауважити, що, розробляючи цю проблему, Достоевський спирається на цінності *християнства*, і в цьому він близький до свого старшого сучасника Сьорена К'еркегора. Росіянина можна було б загалом охарактеризувати так само, як характеризував себе данець, – як «релігійного письменника», що прагнув *навернути* чи, радше, *повернути* своїх безрелігійних сучасників до християнства; таке завдання стояло для російського романіста не менш гостро й нагально, ніж для данського мислителя. Інша річ, що для Достоевського значення має не лише конкретний індивід (основна інтенція К'еркегора), а й суспільство в цілому.

Інакше кажучи, вчення про людину, антропологія, метафізика людини або, як влучно висловився Микола Бердяєв, «досвідна метафізика людської природи» – ось предмет основних життєвих і творчих устремлінь Достоевського. Людина становить для російського романіста основу, центр, серцевину будь-яких розмірковувань, те первісне поле сенсів, з якого має виходити й розвиватися будь-яка філософська дискусія. За словами Бердяєва, «Достоевський – передовсім великий антрополог, дослідник людської природи, її глибин і її таємниць. Уся його творчість – антропологічні досліді й експерименти»¹³. У цьому зв'язку дуже показовим видається свідчення Миколи Страхова, невтомного помічника й першого біографа Достоевського. У своїх спогадах він відзначає таку деталь: виявляється, під час закордонних подорожей письменника «не цікавила надто ні природа, ні історичні пам'ятки, ні твори мистецтва [...]. Вся його увага була спрямована на людей, і він схоплював лише їхню природу й характер»¹⁴.

Водночас важливо уточнити, що Достоевський не просто цікавився антропологічною проблематикою. У своїх творах він незмінно відштовхувався від реальної духовної ситуації індивіда, ретельно її досліджував, але в підсумку, як уже підкреслювалося, апелював до християнства, яке, втім, на той час уже переживало в Європі серйозну кризу, а тому позиція письменника щодо християнських цінностей набувала «реабілітаційного» характеру (як це було й у таких мислителів «школи романтизму», як Фрідріх Шляєрмахер, Новаліс, Рене Шатобріян та інші). Достоевський тлумачив антропологічні питання в *екзистенційному* руслі, роблячи наголос на проблемах, які постають у контексті подій, визначальних для людського життя *в цілому*, – подій, як правило, не просто важливих, а драматичних і навіть трагічних (як відомо, В'ячеслав Іванов охарактеризував роман Достоевського як «роман-трагедію»). Ці проблеми – а ними є проблеми

¹³ Н. А. Бердяев. Откровение о человеке в творчестве Достоевского // *О Достоевском. Творчество Достоевского в русской мысли 1881-1931 годов: Сборник статей*. Москва 1990, с. 216.

¹⁴ Там само.

страждання, страху, смерті, провини – стосуються переважно кризових, переломних, *межових* моментів у конституюванні особи. Коли йдеться про екзистенційний вимір, то в його рамках, як видно зі сказаного вище, превалюють *негативістські* екзистенціали, хоч, звісно, проступають вони у світлі «нейтральніших» проблем – таких, як проблеми віри, безсмертя, сумління, відповідальності, вибору, свободи, сенсу людського існування. Отже, через *негативістську* діалектику людського існування означені питання постають у максимальній загостреності й драматичності, а одним із радикальних висновків, якого доходять герої Достоєвського, стає теза про небезпеку утвердження *антропофагії*.

При цьому дослідження людини в Достоєвського має, по-перше, *експериментальний* характер (згадаймо наведені вище слова Бердяєва про «антропологічні дослідження й експерименти»). По-друге, воно визначається *динамічною* природою людини (утім, як ми побачимо далі, в «Ідіоті» Достоєвський відходить від такого розуміння і тяжіє радше до «статичного» тлумачення образу головного героя). По-третє, у Достоєвського чи не на кожному кроці з більшою чи меншою мірою інтенсивності проступає *морально-етична* складова (не забуваймо при цьому про ментально-соціальний чинник, зокрема про шляхетний ідеал жертвості, характерний для Достоєвського як представника російської інтелігенції: показовим є хоч би факт участі 28-річного Достоєвського в діяльності гуртка петрашевців і його постійне вболівання про долю «принижених і зневажених»).

Вказуючи на експериментальний характер антропології Достоєвського, який виявляє і зображає найрозмаїтіші модуси людського буття, слід пам'ятати, що в уста своїх персонажів письменник вкладав, очевидно, *власні* найінтимніші й найконтroversійніші переживання та думки. Як писав Бердяєв, «усі герої Достоєвського – це він сам, одна із сторін його безмежно багатого й безмежно складного духу»¹⁵. Отже, кожен із представлених у його творах поглядів сам Достоєвський глибоко відчув, але жодного з них він не хотів – устами своїх персонажів – проголошувати *ex cathedra*. Читач, перед очима якого письменник зіштовхує різні позиції, відчуває напругу між ними, нерідко їхній антагонізм, їхню драматичну протилежність (бо ж це протилежність екзистенційного порядку!) і повинен *свідомо, самостійно* обрати свою точку зору, активно засвоївши її згідно з власним сумлінням, власним внутрішнім досвідом. А цей досвід, своєю чергою, частково корелюється як із певними соціокультурними обставинами, так і зі самостійним екзистенційним вибором. Як слушно зауважив той же Бердяєв, Достоєвський «не протиставляє [своїм героям] елементарних

---

¹⁵ Н. Бердяєв. Откровение о человеке, с. 224.

істин катехизису», а натомість «дає знання протилежностей»¹⁶, і це дуже важливо для реципієнта того чи іншого тексту письменника (згадаймо про відомий концепт «поліфонічного роману» Михайла Бахтіна).

Людина як таїна

Уже було сказано про *антропологічність* мислення Достоевського. Проте слід мати на увазі, що письменник сприймає антропологічне питання і як щось найважливіше для людини, і водночас як щось вельми складне й таємниче. «Людина є таїна. Її треба розгадати, і якщо розгадуватимеш усе життя, то не кажи, що згаяв час; я заходжуся коло цієї таїни, бо хочу бути людиною»¹⁷. Ці знамениті слова з листа Федора Достоевського братові Михайлу, написані ще у вісімнадцятирічному віці, стали своєрідним кредо письменника на все його життя.

Справді, в романах Достоевського герої намагаються розгадати найглибші антропологічні таємниці (наприклад, у «Підлітку» загадка складного, суперечливого, ірраціонального характеру Версилова з його дивовижною долею, загадка незвичайної людини є водночас загадкою людини взагалі). Проте це розгадування ніколи не остаточне: у кожному з нас є щось, що так і залишиться нерозкритим для нащадків і що ми заберемо зі собою в могилу, хоч би скільки аркушів паперу ми списали і хоч би якими щирими й відвертими намагалися при цьому бути. Саме на таку думку – вона, до речі, споріднює Достоевського з Людвігом Вітгенштайном, який у подібному контексті говорив про сферу *містичного*, що може бути пережита, але не може бути висловлена – ми натрапляємо в «Ідіоті»:

У будь-якій геніяльній чи новій людській думці, чи просто навіть у будь-якій серйозній людській думці, яка зароджується в чийсь голові, завжди залишається щось таке, чого ніяк не можна передати іншим людям, хай навіть ви списали цілі томи й розтлумачували вашу думку тридцять п'ять років; завжди залишиться щось, що нізащо не схоче вийти з-під вашого черепа й залишиться при вас навіки; з цим ви й помрете, не передавши нікому, можливо, найголовнішого з вашої ідеї.¹⁸

Утім, це далеко не найголовніша ідея «Ідіота», і висловлено її, так би мовити, між іншим, принагідно. Натомість справді ключовою можна було б назвати ідею про безумовно *прекрасну, досконалу людину*.

¹⁶ Див.: Н. Бердяев. Откровение о человеке, с. 222.

¹⁷ Ф. М. Достоевский. Письмо к М. М. Достоевскому (16.08.1839) // Ф. М. Достоевский. Собрание сочинений в 15-ти томах, т. 15. Санкт-Петербург 1996, с. 20.

¹⁸ Ф. М. Достоевский. *Идиот: Роман в четырех частях*. Минск 1981, с. 401.

Образ «прекрасної людини»: князь Мишкін як земна подоба Ісуса Христа

Саме таку людину Достоевський прагне показати в образі князя Льва Миколайовича Мишкіна (а згодом, в останньому своєму романі, – в образах Миті Карамазова чи старця Зосими). Саме на прикладі ключового персонажу «Ідіота» людська ідентичність може бути прочитана в її «нормативному» вигляді (тут знову можна згадати К'еркегора, в якого релігійна модель людського існування теж де в чому схожа на нормативну).

Ця нормативна модель наповнюється в «Ідіоті» реальним змістом, показується через реальні думки, розмови, вчинки. Інакше кажучи, головний герой не являє собою якусь ідеальну й бездоганну фігуру, але він – і це дуже важливо – своїми діями щодо інших персонажів роману допомагає їм позбавитися самозадоволеності, самозаспокоєності, зашкарублості, надмірної «матеріалізованості» й ницості помислів і прагнень. Князь Мишкін прагне розбудити в людині найкращі почуття та думки, реабілітувати одиничне в умовах тотального домінування загального (бо шлях виходу із соціальних криз пролягає не так через економічні програми, як через перетворення одиничного індивіда).

Зрештою, герой Достоевського хоче допомогти кожному з нас (у тому числі тим, що живуть у XXI сторіччі) хоч би спробувати чесно розібратися в собі, «інтеріоризуватися» – з тим, щоб перестати бути сфокусованою на споживанні гедоністичною твариною чи самозадоволеним біороботом.¹⁹ У цьому сенсі постать князя стає напрочуд актуальною в контексті антропологічної кризи сучасності, бо через звертання до його образу привідкривається, серед іншого, один із шляхів можливої альтернативи доволі близькій, на жаль, ментальній катастрофі, яка може обернутися й катастрофою фізичного самознищення людини.

Саме князь Мишкін – перший персонаж «післясибірських» романів Достоевського, якого з повним правом можна було б назвати *цілком позитивною людиною*. Та й загалом, попри свої невдачі й маргіналізованість (в очах суспільства, у якому він живе), Лев Мишкін є одним із найпривабливіших, найпритягальніших і найяскравіших персонажів у всій творчості Достоевського – навіть попри те, що, на відміну від Соні Мармеладової із «Злочину і кари» чи Альоші й отця Зосими з «Братів Карамазових», йому не вдається сповна зреалізувати свої прагнення.

Як відомо, «перший млинець глевкий», і цей перший позитивний персонаж великих романів Достоевського давався письменникові нелегко, а багато хто вже в ті часи вважав цей образ (як і весь роман) не зовсім

¹⁹ В. Пантин, Т. Столярова. *Вырождение или возрождение?*, с. 113.

вдалим (зокрема, до таких критиків належав Лев Толстой, хоч він високо цінував, наприклад, «Братів Карамазових»). Треба також зауважити, що «Ідіот» після видання не набув серйозного резонансу ні в Росії, ні за її межами, а в ХХ столітті був чи не найменш обговорюваним з-поміж великих романів письменника, – і навряд чи виною тут антизахідницькі тенденції роману, як стверджує Володимир Пантін²⁰.

Уже на підготовчій стадії написання роману Достоевський зіткнувся із труднощами в реалізації свого первинного задуму. В листі до своєї племінниці С. А. Іванової (січень 1868 року) він констатував, що чимало письменників спасували, опинившись перед потребою зобразити *безумовно прекрасну людину*. У цій справі мало хто досягав успіху – хіба що Сервантес з образом Дон Кіхота, Діккенс з образом Піквіка та Гюго з образом Жана Вальжана. При цьому, на думку Достоевського, названі персонажі викликають читацьку симпатію передовсім через співчуття до них, а перші дві фігури ще й відзначаються комізмом, тоді як Федір Михайлович прагнув представити свого героя як *серйозного* Дон Кіхота.²¹ Така інтенція автора виявилася в тому місці «Ідіота», де Аглая, реагуючи на вірш Пушкіна «Жив на світі лицар бідний...», відзначає, що «лицар бідний» – це той-таки Дон Кіхот, тільки серйозний, а не комічний.²² Не можна обійти увагою й епізод, коли Аглая ховає від князя записку (а в ній ідеться про його бажання, щоб вона була щасливою) саме в книжку Сервантеса «Дон Кіхот».²³

Незначна кількість такого роду добродесних героїв у світовій літературі зовсім не випадкова; до речі, безпосередній попередник Достоевського в літературній традиції Микола Гоголь теж зазнав, як відомо, драматичної невдачі в спробі показати світлі образи тодішньої Росії. Річ у тому, що, зображаючи позитивного персонажа, письменник, крім об'єктивних труднощів, стикається з ще одною перешкодою: він мусить подолати перспективу *буденної свідомості*, «обивательського» розуму, позбутись «усереднюючого», конформістського у своїй основі погляду (це добре показав Гайдеггер у концепті *das Man*).

Якщо дивитися на речі з перспективи буденної свідомості, то життява невдача князя Мишкіна може свідчити про даремність і навіть шкідливість його життєвої позиції. Згідно з логікою обивателя, світ розвивається за своїми незмінними законами, і жоден індивід сам по собі – а тим

²⁰ В. Пантин, Т. Столярова. *Вырождение или возрождение?*, с. 110.

²¹ Борис Соколов. *Расшифрованный Достоевский. Тайны романов о Христе*. Москва 2007, с. 131.

²² Ф. Достоевский. *Идиот*, с. 253.

²³ Там само, с. 192.

паче маргінальна особа на кшталт епілептика князя Мишкіна – не спроможний бодай мінімально змінити його. Мовляв, прийшов (а точніше – приїхав з Європи), все переплутав, усіх збаламутив, втрутився в нормальний, розмірений, відлагоджений плин життя інших, збурих ситуацію – а сам, зазнавши фіяско «на всіх фронтах», збожеволів. У романі «Ідіот» такий погляд на князя Мишкіна репрезентує Євгеній Павлович Радомський, респектабельний залицяльник Аглаї. З такого обивательського погляду ефект від приїзду та дій князя Мишкіна був не те що «нульовий», а навіть «від'ємний», і то насамперед для самого «ідіота» (адже на початку роману він уже, здавалося б, цілком та остаточно видужав від психічної хвороби), і саме тому князь багатьох дратує, як, зрештою, багато кого дратував і сам Достоевський – своєю заглибленістю в найпотаємніші куточки людської душі.

Отож, чи даремне було князеве принесення себе в жертву? Чи справді не варто навіть намагатися змінювати світ, який «у злі лежить»? Чи виправдана була сама спроба Достоевського зобразити цілком позитивну людину?

Відповідаючи на це питання, варто спершу вказати на одну істотну обставину. Якщо думатися, Ісус Христос (постать, з якою чи не найчастіше порівнюють князя Мишкіна в дослідженнях, присвячених творчості Достоевського) з погляду тієї ж таки буденної свідомості, з позиції людей «цього світу», бувши зраджений учнями, відкинутий найближчим оточенням, завершив свій земний шлях поразкою, ганебною смертю на хресті. Проте не забуваймо, що згодом Його справа здобувала тріумфальні перемоги.

Можна провести й чимало інших паралелей між образом князя Мишкіна й Ісусом Христом. Герой роману теж усе прощає, вважає себе нижчим за інших, думки людей бачить наскрізь. Подібно до Назарянина, який вельми м'яко ставився да зневажених суспільством людей, наприклад митарів і повій, персонаж «Ідіота» не боїться виявити *співчуття до людини*, до будь-якої людини, у тому числі й тієї, котрої відцуралося навіть найближче її оточення, – і тим самим наразитися на небезпеку бути відкинутим цим середовищем. Тут ідеться передовсім про «швейцарський» досвід Мишкіна, коли князь став свідком долі юної Марі. Її, зваблену й збезчещену французьким комівояжером, цькували, наслідуючи дорослих, навіть діти, від неї відвернулися рідні батьки.²⁴ Князь же бачить Марі не винною, а *нещасною*.

Ще один приклад. Христос закликає: коли тебе вдарили по одній щоці, підстав і другу, – а Мишкін готовий прийняти й ще одного ляпаса від Гані

---

²⁴ Ф. Достоевский. *Идиот*, с. 69-75.

Іволгіна, лиш би захистити його сестру Варю.²⁵ Найбільше об'єднує князя Мишкіна з Христом *смирення* і дивовижна *правдивість*, якої більшість не схильна не те що практикувати, а навіть чути.

Нарешті – ставлення до дітей і загалом тема *дитинства*, яка стає однією з ключових у романі. Кожен із нас колись був дитиною і спізнав стан непорочности, чистоти й одвертости. «Будьте, як діти!» – закликає своїх послідовників Ісус. А князь Мишкін у розмові із сімейством Єпанчиних каже: «Через дітей душа лікується».²⁶ На його думку, дорослі погано знають дітей, – приміром, вони не знають, що дітям можна говорити буквально все, що з ними треба бути максимально відвертими. Князь так комфортно почувався серед дітей, що прямо зізнався: «Не люблю бути з дорослими [...], товариші мої завжди були діти»²⁷. Та й у нових обставинах, коли князь уже повернувся в Росію, чи не найближчою йому людиною стає дитина – Коля Іволгін з його «дитячою вразливістю», яка «ще не звикла до бруду»²⁸.

Звичні, здавалося б, речі князь показує дітям по-інакшому, він немовби розширює їхню свідомість, і діти під цим впливом стають сприйнятливішими до добра й співчутливішими (хоч раніше, наслідуючи дорослих, вони ображали нещасну Марі). Саме в дитячому віці людина здатна легко вирватися за межі стандартних норм та усталених підходів, а тому важливо зберегти дитяче світосприйняття й у подальшому житті.²⁹

Цікаво, що тема дитинства часто й тісно переплітається з темою *материнства*, і це переплетіння набуває *релігійного* виміру. Ось один із пронизливих фрагментів «Ідіота»:

Точно так само, як буває материна радість, коли вона примітить перший усміх своєї дитини, так само буває радість і в Бога щоразу, коли він з неба побачить, що грішник перед ним від усього серця на молитву стає.³⁰

Саме в такому сприйнятті Бога як нашого рідного батька, у розумінні Його радості з приводу навернення грішника як радості батька за рідне дитя й полягає, на думку князя Мишкіна, вся суть християнства.³¹

²⁵ Ф. Достоевский. *Идиот*, с. 120.

²⁶ Там само, с. 69.

²⁷ Там само, с. 76.

²⁸ Там само, с. 270.

²⁹ На цьому слушно акцентує увагу Тетяна Столярова, див.: В. Пантин, Т. Столярова. *Вырождение или возрождение?*, с. 157.

³⁰ Ф. Достоевский. *Идиот*, с. 223-224.

³¹ Там само, с. 224.

Нарешті, про уподібнення образу князя Мишкіна до Христа можна говорити ще під одним оглядом. Головний герой роману радше «статичний», ніж «динамічний», і мав слухність Костянтин Мочульський, коли стверджував, що якщо раніше Достоевський схилився до динамічного сприйняття своїх героїв, то у випадку з образом князя Мишкіна він обрав усе-таки *статичну* інтерпретацію.³² Це теж споріднює Мишкіна з Христом, який завжди тотожний собі, а не розвивається подібно до людини (зокрема, від гріховності до подолання її в праведності): «Безблагодатній сильній людині, яка в поті чола заробляє святість, протиставляється благодатний образ природженого праведника»³³.

І все ж подібності між князем Мишкіним і Христом досить умовні, хоч би з тої простої причини, що тут ми порівнюємо Боголюдину і просту людину, яка в ліпшому разі може тільки наслідувати Ісуса Христа. Князь Мишкін не Христос і не ангел, – він «людина з плоті й крові», яка прагне досягти ідеалу й наблизити до нього інших. Тут з'являється ідея про *Боголюдину* – ідеал, на шляху до якого людина вдосконалює, плекає свою душу й таким чином стає справжньою, прекрасною людиною.³⁴ Та, попри всі застереження, не можна не відзначити, що в «Ідіоті» ми бачимо певне відлуння Христового образу, який оживає в нових і, між іншим, дуже складних для віри умовах.

Цікаво, що попервах Достоевський навіть виношував намір у статі головного персонажа зобразити такого собі «російського Христа». Приміром, у підготовчих чернетках він прямо називає героя «Князем Христом»³⁵. Проте в остаточній редакції «божественність» князя зникла, а «праведність» прикрилася людськими слабкостями, і зрештою письменник, як висловився Костянтин Мочульський, «подолав спокусу написати “роман про Христа”»³⁶.

Однак це не означає, що в «ангелічному» образі князя Мишкіна не проглядаються певні Христові риси. Слушною видається думка Бориса Соколова, що Достоевський відкидає «теорію двох істин»: письменникові було важливо якось сумістити *людське* і *божественне* саме в межах *людського світу*, а не дуалістично розділяти їх. Тому-то герої Достоевського залишаються цілком живими людьми, а їхня віра пізнається через щоденне життя і випробування в жорсткому земному світі.³⁷

³² Константин Мочульский. *Гоголь. Соловьев. Достоевский*. Москва 1995, с. 389.

³³ Там само.

³⁴ Див. також: В. Пантин, Т. Столярова. *Вырождение или возрождение?*, с. 152.

³⁵ Б. Соколов. *Расшифрованный Достоевский*, с. 131.

³⁶ К. Мочульский. *Гоголь. Соловьев. Достоевский*, с. 393.

³⁷ Б. Соколов. *Расшифрованный Достоевский*, с. 7.

Варто зазначити, що важливість образу князя Мишкіна для Достоевського пояснюється не лише потребою навернення безрелігійних сучасників до християнських істин, хоч, річ ясна, саме в цьому – головна інтенція письменника. Інтимна близькість цього образу авторові пояснюється ще й тією обставиною, що князь Мишкін має чимало рис самого Достоевського, починаючи від епілепсії й закінчуючи тим, що Володимир Розанов називав «перевагою в задумливості, розгубленістю серед практичного життя, розсіяною неувагою до нього», зосередженістю на духовному житті.³⁸ Ба більше, тонкий дослідник Достоевського К. Мочульський не завагався навіть назвати князя «художнім автопортретом самого Достоевського»³⁹. Зрештою, помічено цілу низку подібностей між фабулою роману і життям письменника: чотири роки життя Мишкіна в швейцарському санаторії – і чотири роки перебування Достоевського в Омському острозі; воз'єднання з народом, князя Мишкіна – після Швейцарії, а Достоевського – після Сибіру; розповідь князя Мишкіна про страту в Ліоні – і моторошні хвилини, які сам Достоевський провів на ешафоті в очікуванні страти; «характерологічна» схожість Настасії Пилипівни і Аполінарії Суислової⁴⁰ тощо.

«Прекрасна людина» у світі «темних людей»

В основі драми головного героя роману – болісна суперечність між тим, який світ є, і тим, яким він міг би бути. Світ, до якого потрапляє князь Мишкін після лікування у Швейцарії, меркантильний, цинічний, бездушний, темний, позбавлений любови. Мочульський пише про світ «темних людей»⁴¹, однаке з перспективи князя цей світ міг би адекватніше називатися *потворним* (тобто він із прекрасного перетворився на потворний чи принаймні суттєво спотворився...). Отже, князь Мишкін, ця подоба Христа на грішній землі, всю свою чисту й справжню любов, усе своє співчуття дарує людям, кожному з них. Це справжня альтруїстична любов, любов християнська (на відміну, скажімо, від любови-пристрасти Рогожина чи любови-марнославства Гані Іволгіна), проте інші не завжди готові прийняти цю любов, не йдуть їй назустріч, замикаються в собі.

Дві, можливо, найдорожчі для князя істоти – Аглая Єпанчина та Настасія Барашкова – теж не відгукуються на його почуття. Аглая ще не знає

---

³⁸ В. В. Розанов. О Достоевском // *О Достоевском. Творчество Достоевского в русской мысли 1881-1931 годов: Сборник статей*. Москва 1990, с. 66.

³⁹ К. Мочульський. *Гоголь. Соловьев. Достоевский*, с. 403.

⁴⁰ Див. там само.

⁴¹ Там само, с. 395-396.

любови, вона ще надто молода, і в ній ще не встигли по-справжньому розвинути, «розквітнути» почуття (вона ще не пройшла, висловлюючись по-флорберівськи, школи «виховання почуттів»). Вона надто вимоглива, надто велика «максималістка»: не задовольняючись буденним комфортним життям, не приймаючи світу Євгеніїв Павловичів з його меркантилізмом і приземленими прагненнями, Аглая не прощає Мишкіну жодної слабкості, а її вимогливість нерідко переростає в примхливість і несправедливе ставлення до князя. Аглая, як вдало зауважує Т. Столярова, «жадає ширяти в небесах», через неї відбувається відривання «ідеалу від недосконалого людського буття».⁴²

Натомість мала досвід любови, проте він виявився надто спотвореним і травматичним, а тому справжня любов так і не народилася в її серці – або, точніше, будучи ще в зародковому стані, ця любов під тиском обставин виродилася в дуже хворобливе почуття. Гіркий досвід любови, пережитий у роки юности, наклав відбиток на все подальше життя Настасії Пилипівни й породив недовіру, озлобленість, підозріливість, замкнутість – усе те, що характеризувало Неллі з «Принижених і зневажених».

Тобто якщо Аглая любови *ще* не знає, то Настасія Пилипівна *вже* не знає. Аглая надміру ідеалістична, а Барашкова – надто скептична. Князь любить Аглаю і жаліє Настасію Пилипівну (водночас побоюючись її божевілля), але він однаково бажає їй добра, як бажає добра й усім іншим: Гані, Рогожину, Лебедєву, Терентьєву тощо. Однак стосунки з Аглаєю завершуються розривом, а стосунки з Настасією Пилипівною – смертю останньої. Відтак князь як любляча людина божеволіє.

Світ князя Мишкіна, для якого головне – любов і який прагне врятувати одухотворену красу, гине, і це трагедія люблячої людини. В очах більшості князь – «чудний», «ідіот», «юродивий», «викидень». Та знову ж таки, не варто на цій підставі сприймати його образ як образ невдахи. Князь *свідомо* обрав цей шлях. Це шлях людини «не від світу цього», а як сказано в Новому Завіті, «мудрість світу цього є глупотою в Бога» (до речі, зовсім не випадково Рогожин у благородному пориві каже князеві: «Таких, як ти, Господь любить»).

Князь Мишкін дійсно має мудрість, хоч вона й видається в очах світу наївністю і безглуздям. Разом із тим, хоч утвердити на цьому «несприятливому ґрунті» власне розуміння світу досить важко, князь простодушно зізнається, що він не позбавлений претензії «інших навчати». Однак ці претензії, що можуть здатися надмірними, усе ж мають під собою підставу: попри всю наївність, недосвідченість, розсіяність, князь, як ніхто

---

⁴² В. Пантин, Т. Столярова. *Вирождение или возрождение?*, с. 159.

інший, тонко розуміє психологію людей, непомильно бачить їхню натуру своїм проникливим інтуїтивним чуттям (прихильна до князя генеральша Єпанчина солідарна з ним, кажучи: «Серце головне, а інше – дурниця»⁴³). І він не тільки бачить, – він прямо *говорить* про все, що думає і що відчуває, не замислюючись над наслідками, згубними насамперед для нього самого. Наприклад, князь каже Гані Іволгїну: «Ви, як на мене, просто найзвичайніша людина, яка тільки може бути, хіба що слабка дуже й зовсім не оригінальна»⁴⁴. Чи могла «світська», «доросла», «досвідчена» людина сказати щось таке? Сказати так прямо й одверто? Геть не рахуючись із можливими згубними наслідками? Звісно ж, ні. (Невипадково в казці Андерсена саме дитина з усією щирістю й безпосередністю вигукує: «Король голий!», а дорослі відмовчуються).

Ще раз підкреслюємо: на перший погляд видається, що вся історія князя Мишкіна свідчить про його цілковиту поразку. В цьому спотвореному, байдужому до краси світі люблячий, альтруїстичний князь Мишкін зазнає невдачі. Проте на цій підставі аж ніяк не слід вважати програною саму його справу, так само як хресна смерть не була життєвим фіяско Ісуса.

По-перше, поразка князя Мишкіна не була тотальна. Він досяг хай локального, та все ж успіху. В цьому нас переконує історія з швейцарською дівчиною Марі. Тамтешні діти, на яких він зміг справити благотворний вплив, засвоїли його науку, і згодом ця наука може допомогти їм зробити правильний моральний вибір у різних життєвих ситуаціях.

По-друге (і це пов'язано з першим пунктом), Мишкін залишив світлий слід у душах багатьох дорослих людей, навіть тих, які не стали його прихильниками. Як читаємо в романі, «князь усе-таки встиг залишити в домі Єпанчиних особливе враження, хоч і з'являвся в ньому лише один раз»⁴⁵. А ось ще два свідчення від Настасії Пилипівни: «Я [...] в князя як в істинно віддану людину повірила. Він у мене з першого погляду повірив, і я йому вірю»⁴⁶; а у фіналі сцени з киданням у камін пачки грошей вона каже князеві: «Прощавай, князю, вперше я *людину* бачила!»⁴⁷.

По-третє, – і тут ми виходимо за рамки самого твору й кола його героїв, – князь Мишкін учить і вчитиме всіх теперішніх і майбутніх читачів роману, що в цьому світі, нищому, недосконалому, холодно-відчуженому, пронизаному егоїзмом, може бодай частково існувати, може

⁴³ Ф. Достоевский. *Идиот*, с. 84.

⁴⁴ Там само, с. 126.

⁴⁵ Там само, с. 182.

⁴⁶ Там само, с. 159.

⁴⁷ Там само, с. 179 (курсив мій – А. Д.).

бути присутнім щось вище й досконаліше, може бути хтось, хто йде на ризик протиставити себе цьому світові. Усе це дуже близьке до образу Дон Кіхота чи, скажімо, до ситуації справжнього християнина в десакралізованій реальності.

Позитивність і «світлість» князя Мишкіна від самого початку дуже яскраво відтіняється на тлі переважно малопривабливих, «темних» героїв роману. Свого часу Костянтин Мочульський цілком слушно зауважував, що коли порівнювати «Ідіота» з попереднім романом Достоевського, «Злочином і карою», то темряви стало більше: якщо в «Злочині й карі» страшною недугою були вражені лише Раскольников і Свидригайлов, а всі інші були більш-менш здорові, то в «Ідіоті» «всі душі надломлені, всі основи розхитані, всі джерела отруєні»⁴⁸. Князь Мишкін і справді перебуває в темному, непривабливому, жорстокому світі. Образно кажучи, це світ задушливий, у ньому князеві важко дихати. Тут надто багато фальшивого, несправжнього, багато лицемірства, заздрощів, хитрощів тощо.

Влада грошей над людьми

Цей світ, на переконання іншого персонажа, Лебедева, який займається зокрема й тлумаченням Святого Письма, перебуває під владою вершника на вороному коні, – вершника, що тримає в руці *міру*, «бо ж усе тепер на мірі й умові, і всі люди свого тільки права й шукають»⁴⁹. Отже, усе в цьому світі ґрунтується на «мірі», люди поклоняються «золотому тельцю», всі духовні цінності потьмяніли перед владою *грошей*. Переважна більшість персонажів роману (Ганя Іволгін, Тоцький, Єпанчин, Птицин, Бурдовський, Фердищенко та й сам Лебедев) так чи інакше причетні до справи *самозбагачення* і використовують заради цього інших. На прикладі цих та інших персонажів «Ідіота» Достоевський показує *фатальну владу грошей над людською душею*.⁵⁰

Найяскравіше одержимість ідеєю багатства демонструє Ганя Іволгін, і це викликає негативну реакцію, починаючи від неприкритого презирства з боку Рогожина й Аглаї та закінчуючи розчарованістю-жалкуванням його молодшого брата, Колі Іволгіна. Рогожин брутально кидає на адресу Ганечки: «Та я його всього за сто рублів куплю»⁵¹, він, мовляв, за три карбованці на Василіївський навкарачки доповзе⁵². Аглая каже князеві,

⁴⁸ К. Мочульський. *Гоголь. Соловьев. Достоевский*, с. 393.

⁴⁹ Ф. Достоевський. *Идиот*, с. 204.

⁵⁰ К. Мочульський. *Гоголь. Соловьев. Достоевский*, с. 395.

⁵¹ Ф. Достоевський. *Идиот*, с. 118.

⁵² Див. там само, с. 117.

що в Гані «душа брудна»⁵³, а брат Коля з бодем констатує (маючи на увазі зв'язок брата з Настасією Пилипівною): «Я б Ганьці все пробачив, якби він по любові, але навіщо він гроші бере, от біда!»⁵⁴. Чистий і шляхетний, Коля не розуміє, навіщо це Гані. Проте сам Ганя знає достеменно, заради чого він іде на пониження. Він пояснює князеві (у відповідь на відверту репліку Мишкіна про те, що Ганя – звичайнісінька слабка людина): «Наживши гроші, знайте, я буду людиною вищою мірою оригінальною», «гроші навіть таланти дають»⁵⁵. Отже, хворобливо марнославний Ганя Іволгін мріє про здобуття мільйона, а відтак і про утвердження власної значущості або, якщо послуговуватися ніцшеанськими термінами, власної волі до влади.

Тим часом його брат Коля, що належить до світу «дітей», у розмові з князем каже прямо протилежне: «Тут страшенно мало чесних людей [...]. У наш час усі авантюристи! Батьки [...] самі своєї колишньої моралі соромляться. Ось, у Москві батько вмовляв сина *ні перед чим* не відступати задля добування грошей [...]. Всі лихварі, всі до однісінького!»⁵⁶.

Достоевський показав тенденцію, яка в наші часи тільки посилилася: у сучасному (неоліберально-ринковому) суспільстві стало звичним буквально все вимірювати *цифрами*. Важко заперечити проти того, що в цьому світі головною цінністю стають гроші, і саме гроші дають змогу здобути високе становище в суспільстві, а крім того розважитися, стати споживачем послуг, що їх надає індустрія розваг, яка налаштовує людей на дедалі більше й розмаїтіше споживання. Інакше кажучи, йдеться про абсолютизацію влади грошей у межах панівної на сьогодні конс'юмеристської ідеології. Звісно, в сучасному світі теж присутні певні уявлення про добро, красу й справедливість, але вони суттєво спотворені. Скажімо, краса отожднюється з красою яскравих обкладинок глянцевого журналу, зі світом «гламуру», це краса зовнішніх ефектів, краса блискіток, краса, яка не містить у собі нічого духовного...

«Світ врятує краса»

Зовсім інше розуміння краси пропонує князь Мишкін. Як людина справді прекрасна, він, звісно, не міг уникнути розмови про красу. Найпрекраснішою особою для нього є, річ ясна, Христос. Ми вже бачили, що князь спирається на засади альтруїстичної, християнської любові, і ка-

⁵³ Ф. Достоевський. *Идиот*, с. 87.

⁵⁴ Там само, с. 122.

⁵⁵ Там само, с. 128.

⁵⁶ Там само, с. 137.

тегорію краси він теж сприймає крізь призму своїх уявлень про Христа. Щонайменше двічі в романі звучить фраза, якій у підсумку судилося стати знаменитою: «Світ врятує краса». Правда, в цю фразу часто-густо вкладають зміст, що досить віддалений від того, якого надавав їй сам князь Мишкін (чи то пак Достоевський). Характерно, що обидва рази князя цитують інші персонажі (і то налаштовані щодо цієї його думки досить скептично): у першому випадку – Іполит Терентьев⁵⁷, у другому – Аглая Єпанчина⁵⁸.

Як уже відзначалося, у розумінні князя краса, будучи пов'язана зі справжньою любов'ю як найвищою істиною, найвищим добром, найповніше втілюється в постаті Ісуса Христа, що є уособленням *метафізичного синтезу божественного і людського*. Прикметно, що Достоевський ще в 1854 році заявляє: «Немає нічого прекраснішого за Христа»⁵⁹. Відповідно, людина тим прекрасніша, чим більше вона «вбирає» в себе дух Христовий, чим більше вона уподібнюється до Христа. Звісно, йдеться передовсім про *метафізичну красу*. Як слушно зауважує Джеймс Сканлан (до речі, саме він говорить про «метафізичну красу» в Достоевського)⁶⁰, «аура князя Мишкіна – містичне переживання, пов'язане з гармонійним, метафізичним з'єднанням “Я” героя з вищою духовною реальністю, і краса на цьому високому рівні абстракції є чимось цілком умоглядним»⁶¹. Тому «суть краси для Достоевського полягає не в її втіленні в природі, мистецтві чи моральній поведінці людини, а в її ідеальному статусі як метафізичної цінності»⁶².

І все ж про красу можна – і треба! – говорити також і тоді, коли йдеться про інші її іпостасі, про все різноманіття її проявів. Спираючись на головну інтенцію князя Мишкіна і спустившись на дещо нижчий рівень краси, можна було б висловитися «від супротивного»: не можна нищити красу природи, красу почуття, красу мистецтва, красу любови, моральну красу. Це, кажучи по-платонічному (тобто апелюючи до ідеї сопричасності), немовби відблиски найвищої Краси, ідеї Краси, Краси самої по собі. Не можна допустити, щоб красу оскверняли або нівечили, і годі помислити, щоб вона цілковито зникла з нашого світу. Очевидно, саме в цьому полягає ключова ідея князя Мишкіна (а отже – і Достоевського).

---

⁵⁷ Ф. М. Достоевский. *Идиот*, с. 388.

⁵⁸ Там само, с. 533.

⁵⁹ Цит. за: Дж. Сканлан. *Достоевский как мыслитель*, с. 148.

⁶⁰ Див. там само, с. 146.

⁶¹ Там само.

⁶² Там само, с. 147.

«Автентичне існування» князя Мишкіна і екзистенційна філософія

Уже в середині ХХ століття в історико-філософській науці міцно утвердилася думка про Достоевського як предтечу екзистенціалізму (поряд із такими мислителями, як К'єркегор)⁶³. І справді, багато філософів, яких зараховують до цієї течії, так чи інакше визнавали значення ідей російського письменника для своїх побудов чи принаймні відводили йому роль «інспіратора». Є свідчення про те, що замолоду Достоевським зачитувався Гайдеггер; без Достоевського важко собі уявити філософування Камю, однак найрадикальніше письменник вплинув на таких мислителів-екзистенціалістів, своїх співвітчизників, як Лев Шестов і Микола Бердяєв. До цього ряду можна було б додати й Володимира Розанова, тим більше що в аналізі творчості Достоевського він говорить речі, досить близькі екзистенційному типові мислення: «Відірвавшись від окремишностей, подробиць свого життя, обіймаємо їх у цілому, вчимося розуміти життя в його загальному значенні»⁶⁴. Достоевський завжди прагнув до такої цілісності, як згодом прагнули до неї екзистенційні філософи на кшталт Ясперса та Гайдеггера. Цю їхню установку Володимир Бібіхін вважав такою істотною, що, коментуючи ідейні джерела цих двох класиків «філософії існування», зазначав: «Життя повинно бути [...] схоплене в цілому»,⁶⁵ – і вказував на важливість «відчуття цілісності життя»⁶⁶.

Християнська в основі думка Достоевського про те, що держава не має права відбирати життя у своїх підданих, – це закономірний «соціально-юридичний» висновок із глибоко продуманого екзистенційного досвіду людини, яка пережила невимовно пекельні години й хвилини в очікуванні страти. Як слушно зауважує Костянтин Мочульський, «ешафот був величезною подією в душевному житті письменника», для якого в цей момент «почалось інше існування».⁶⁷

У Достоевського розмірковування про страту не зводяться лише до заклику відмовитися від смертної кари як такої. Тут присутня також суто екзистенційна рефлексія над тим, як загострюється відчуття життя, як глибоко воно переосмислюється, коли людина опиняється на порозі власної смерті: «Що якби не вмирати! Що якби повернути життя, – яка безмежність! І все це було би моє! Я б тоді кожную хвилину на ціле століття

⁶³ Див.: А. Дахній. Динаміка людської особи в передекзистенціалізмі ХІХ сторіччя, с. 53-66.

⁶⁴ В. Розанов. О Достоевском, с. 64.

⁶⁵ В. В. Биbihин. *Ранний Хайдеггер: Материалы к семинару*. Москва 2009, с. 117.

⁶⁶ Там само, с. 120.

⁶⁷ К. Мочульський. *Гоголь. Соловьев. Достоевский*, с. 287.

обернув, нічого би не втратив, кожна б хвилину відраховував, нічого би вже не згаяв!»⁶⁸. Між іншим, завдяки драмі на Семенівському плацу ми не тільки маємо достовірний опис емоцій людини напередодні самої страсти (схожий прецедент ще раніше описав Віктор Гюго в повісті «Останній день засудженого до смерті»⁶⁹, і цей твір, між іншим, справив неабияке враження на Достоевського). Ця подія, завдавши могутньої травми психіці письменника, водночас загартувала його, адже всі страждання, які йому судилося пережити згодом, порівняно з отим моторошним очікуванням страсти здавалися безневинними й нікчемними. То було саме те, що екзистенціалісти називали «межовою ситуацією» (*Grenzsituation*), і саме те, що мав на увазі Гайдеггер, говорячи про «забігання наперед до смерті» (*Vorlaufen zum Tode*).

З погляду екзистенційної філософії Достоевський на прикладі князя Мишкіна показує спробу людини досягти *автентичного існування* – уявивши себе перед обличчям невідвортної смерти (модус майбутнього) і пригадавши власний досвід дитинства (модус минулого). При цьому принципово те, що письменник спирається на *релігійні засади*. Саме у світлі християнської релігії він розглядає та утверджує цінності любови, добра й краси (це змушує згадати про релігійну стадію людського існування в К'єркегора).

Утім, актуальність Достоевського для сучасного філософського дискурсу визначається не лише його значенням для новітньої екзистенційної думки. Ідеї, що звучать у його «Ідіоті», актуальні також у плані оцінки теперішнього стану світу. Вже йшлося про меркантилізм і жадобу збагачення, які тепер підживлюються не в останню чергу потужними ресурсами мас-медіа, реклами, індустрії розваг, про сурогатні форми прекрасного, про маргінальне місце духовних цінностей у сучасному суспільстві, про загрозливі тенденції, що свідчать про деградацію любови. Усе ще актуальна теза Достоевського про те, що в основі сучасної моральної кризи лежить криза релігійна та що для оздоровлення суспільства і людини не досить самих лише соціально-економічних перетворень. Наостанок варто, вслід за Володимиром Пантіним, звернути увагу на актуальність і влучність думки, яку висловлює Лебедев: той каже про *відсутність єдиної спільної ідеї*, яка б по-справжньому єднала людство, і зазначає, що мережа залізниць (тепер, очевидно, напрошується думка про інтернет-мережу!) – це дуже зовнішнє, позірне об'єднання, котре аж ніяк не свідчить про справжню єдність...

⁶⁸ Ф. Достоевский. *Идиот*, с. 62-63.

⁶⁹ Див.: Віктор Гюго. *Последний день приговоренного к смерти*. Москва 2005.

Андрій Дахній

Andriy Dakhniy

**“A Perfect Man” in the Distorted World:
The Religious Foundations of Human Identity
in “The Idiot” of Fyodor Dostoevsky**

The article discusses the problem of human identity on the basis of “The Idiot” of Dostoevsky, considering the social context of the individual development as well as the positive and, above all, negative, depersonalizing influence of interpersonal relations. It also analyzes the bearing of Prince Myshkin’s perception of the past (the theme of childhood) and the future (the theme of death) and his Christian understanding of love and beauty upon his progress on the way to “authentic existence.” Dostoyevsky’s approach to these questions is viewed from the perspective of existential philosophy and in comparison with modern tendencies of human and social development.

Keywords: man, identity, world, authentic existence, beauty, childhood, love, Christianity.